

Soovitus, mis käsitleb dokumendipärandi, sh digitaalsel kujul, säilitamist ja ligipääsu sellele

17. november 2015

PREAMBUL

ÜRO Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsiooni peakonverents, kogunenud oma 38. istungjärgul 3.–18. novembrini 2015. aastal Pariisis,

arvestades, et kõik aja jooksul loodud ja säilitatavad nii analoog- kui ka digitaalkujul dokumendid kõigis oma vormides ajas ja ruumis on peamiseks teadmiste loomise ja väljendamise vahendiks, mõjutades inimtsivilisatsiooni kõiki valdkondi ja edasist arengut,

arvestades ka, et dokumendipärand kajastab inimõtte ja sündmuste kulgu, keelte, kultuuride ning rahvaste ja nende maailmapildi arengut,

rõhutades dokumendipärandi olulisust teadmiste leviku soodustamisel parema mõistmise ja dialoogi nimel, et edendada rahu ning austust vabaduse, demokraatia, inimõiguste ja -väärikuse vastu,

märkides, et dokumendipärand võimaldab kultuuridevahelist haridust ja isiksusearengut, teaduse ja tehnika progressi ning on igasuguse arengu oluline alustala,

arvestades ühtlasi, et dokumendipärandi säilitamisel ja sellele pikaajalise juurdepääsu tagamisel püsivad peamised inimõigused, nagu mõtte-, sõna- ja teabevabadus,

arvestades ka, et dokumendipärandi üldine kättesaadavus peab arvestama nii õiguste valdajate õigustatud huvide kui ka avaliku huviga dokumendipärandi säilitamise ja ligipääsetavuse vastu,

tunnistades, et aja- ja kultuurilugu kajastav dokumendipärand ei pruugi alati olla kergesti kättesaadav,

tunnistades ka, et aja jooksul on märkimisväärne osa dokumendipärandist nii loodus- kui ka inimtekkeliste õnnetuste tõttu kaotsi läinud või tehnoloogia kiire arengu tõttu ligipääsmatuks muutunud, ja **rõhutades**, et seaduste puudulikkus raskendab mäluasutuste jõupingutusi selle pärandi päästmiseks pöördumatust hävingust ja vaesustumisest,

meenutades, et selle probleemi lahendamiseks algatas UNESCO 1992. aastal maailma mälu programmi, et suurendada teadlikkust maailma dokumendipärandist, seda kaitsta ning tagada selle üldine ja alaline kättesaadavus,

võttes arvesse tehnoloogia kiiret arengut ja probleeme digitaalse pärandi objektide, sealhulgas keerukate objektide (nagu multimeediumitööd, interaktiivne hüpermeedium, keerukate süsteemide võrgudialoogid ja dünaamilised andmeobjektid, mobiilsisu ja tulevikus kasutusele võetavad vormingud) säilitamiseks sobivate mudelite ja protsesside väljatöötamisega,

võttes arvesse ka rahvusvahelisi normdokumente ning teisi asjakohaseid lepinguid ja seisukohavõtte, mis on loetletud lisas,

pidades meeles vajadust rakendada sobivaid meetmeid dokumendipärandi kaitsmiseks, säilitamiseks, sellele ligipääsu tagamiseks ja selle väärtuse suurendamiseks nii

liikmesriikide, kogukondade kui ka üksikisiku tasandil,

olles otsustanud oma 37. istungjärgul, et seda küsimust tuleks käsitleda liikmesriikidele mõeldud soovitusel, võtab 2015. aasta novembri seitsmeteistkümnendal päeval vastu käesoleva soovituse.

MÕISTED

Selles soovitusel tähistatakse terminiga **dokument** analoog- või digikujul informatsiooni ja kandjat, millele see on salvestatud. See on säilitatav ja tavaliselt ka teisaldatav. Sisu võib koosneda märkidest või koodidest (nt tekst), kujutistest (liikumatud või liikuvad) ja helidest, mida saab kopeerida või üle kanda. Kandjal võib olla oluline esteetiline, kultuuriline või tehniline väärtus. Sisu ja kandja vaheline seos võib varieeruda juhuslikult oluliseni.

Dokumendipärand koosneb üksikdokumentidest või dokumendikogudest, millel on oluline ja kestav väärtus kogukonna, kultuuri, rahvuse või inimkonna jaoks tervikuna, ning mille kahjustumine või hävimine oleks suur kaotus. Selle pärandi olulisus võib selguda alles aja möödudes. Maailma dokumendipärand on üleilmse tähtsusega ja selle eest vastutavad kõik, seda tuleb täielikult säilitada ja kaitsta kõigi jaoks, austades ja tunnustades kultuurinorme ja tegelikke asjaolusid. See peab olema kõigile alaliselt ja takistusteta kättesaadav ja taaskasutatav. Dokumendipärand teeb võimalikuks ühiskondliku, poliitilise, kollektiivse ja isikliku mineviku mõistmise. Sellele saab toetuda hea valitsemistava ja kestlik areng. Iga liikmesriigi dokumendipärand kajastab riigi mälu ja identiteeti ning aitab tal end seeläbi rahvusvahelisel tasandil määratleda.

Mäluasutuste hulka kuuluvad näiteks arhiivid, raamatukogud, muuseumid jt haridus-, kultuuri- ja teadusasutused.

1. DOKUMENDIPÄRANDI KINDLAKSMÄÄRAMINE

1.1 Liikmesriikidel soovitatakse oma territooriumi puudutava dokumendipärandi valiku-, kogumis- ja säilitamispõhimõtete väljatöötamisel toetada kohalikke mäluasutusi uuringute ja konsultatsioonidega, juhindudes rahvusvaheliselt kokku lepitud ja vastu võetud standarditest. Dokumente, fonde ja kogusid hallates tuleb kindlustada nende pikaajaline säilimine ja ligipääsetavus ning varustada need otsinguvahenditega, kasutades sh kataloogimist ja metaandmeid.

1.2 Mäluasutustel tuleb dokumendipärandi valiku-, hanke- ja valikust väljaarvamise põhimõtted, vahendid ja kriteeriumid välja töötada koostöös kodanikuühiskonnaga, võttes seejuures arvesse mitte ainult peamisi dokumente, vaid ka materjali, mis moodustab nende konteksti, sh sotsiaalmeediat. Valikukriteeriumid ei tohi olla diskrimineerivad ja peavad olema selgelt sõnastatud. Valik peab olema neutraalselt tasakaalustatud nii teadmusvaldkondade, kunstivormide kui ka ajalooperioodide kaupa. Kuna digidokumentid on oma olemuselt ajutised, võib vajalikuks osutuda teha nende säilitamist puudutavad otsused kas nende loomise ajal või enne seda.

1.3 Liikmesriikidel tuleb kindlaks teha konkreetne dokumendipärand, mille säilimine on ohus või võib ohtu sattuda, ja teavitada neist pädevaid asutusi, kes suudavad tagada nende säilitamise sobivate meetoditega. Tuleks toetada ja arendada asjaomaseid mäluasutusi ning, juhul kui see on praktiline ja kohane, ärgitada ka teadusringkondi ja eraomanikke oma dokumendipärandit üldsuse huve silmas pidades haldama. Samuti peavad nii avaliku kui ka erasektori asutused tagama enda loodud dokumentide professionaalse haldamise.

1.4 Teadlikkuse suurendamiseks peavad liikmesriigid soodustama olulise dokumendipärandi tuvastamist ja kandmist riiklikku, piirkondlikku või rahvusvahelisse

maailma mälu registrisse.

1.5 Liikmesriike kutsutakse üles vajaduse korral välja töötama koolitus- ja suutlikkuse suurendamise kavasad, et tagada dokumendipärandi kindlaksmääramine, säilitamine ja kättesaadavus.

2. DOKUMENDIPÄRANDI SÄILITAMINE

2.1 Dokumendipärandi säilitamine tähendab mis tahes ennetavate ja korrektiivsete meetodite, töötlusviiside, protseduuride ja tehnoloogiate rakendamist dokumentide ja nendes sisalduva informatsiooni säilitamise eesmärgil.

2.2 Säilitamine on pidev protsess, mis hõlmab nii analoog- kui ka digiobjektide haldamist, mida saab soodustada uurimistöo, tehnoloogia ja teaduse kaudu. Analoogkandjaid tuleb säilitada, kui need on jätkuvalt väärtuslikud kui autentseted originaalid, artefaktid või infokandjad. Digidokumentide korral on nende edaspidise haldamise optimeerimiseks, kulude minimeerimiseks ja kaasnevate riskide paremaks juhtimiseks soovitatav tegutseda ja sekkuda enne nende loomist ja soetamist. Tuleks soodustada veelgi tihedamat koostööd valitsuste, mäluasutuste ja erasektori vahel.

2.3 Säilitusmeetmete valikul tuleks juhinduda terviklikkuse, autentsuse ja usaldusväarsuse põhimõttest. Konkreetsed meetmed ja tegevused peavad järgima rahvusvahelisi õigusakte ja mäluasutuste välja töötatud või toetatud soovitusi, suuniseid, parimaid tavasid ja standardeid. Maailma mälu programm peaks tagama platvormi standardite edendamiseks ja parimate tavade levitamiseks.

2.4 Säilitamise olulise osana soovitatakse liikmesriikidel välja töötada teadlikkuse ja suutlikkuse suurendamise meetmed ja põhimõtted, sh dokumendipärandi spetsialistide teadustöö ja koolituste toetamine ja nendeks vahendite eraldamine. Sii kuuluvad kureerimise parimad tavad, olemasolevad ja kujunemisjärgus tehnoloogiad, kriminalistikaoskused ja põhipädevus asjaomase uurimistegevuse, teaduse, tehnika ja inseneriteaduse vallas, mille kaudu suurendatakse teadlikkust õigeaegse säilitustegevuse hädavajalikkusest pidevalt muutuv keskkonnas.

2.5 Dokumendipärandi mis tahes osa kohta kehtivad võimalikud seaduslikud ligipääsupiirangud ei tohi takistada ega piirata mäluasutusi säilitamismeetmete võtmisel. Liikmesriike kutsutakse üles seda käesoleva soovitusel täitmisel ja asjaomaste riigisiseste õigusaktide ajakohastamisel arvesse võtma.

2.6 Liikmesriikidel, kelle mäluasutustes hoitakse teistest riikidest pärit või nendega seotud kogusid, soovitatakse sellise pärandi digiprogramme ja -koopiaid asjaomaste riikidega jagada.

2.7 Liikmesriigid peaksid soodustama parimate tavade ja säilitamisstandardite järjekindlust mäluasutuste vahel, sh riskide (nt dokumentide seisukorra halvenemine või vargus) juhtimist ja investeringuid vajalikku tehnilisse taristusse. Sii alla võib kuuluda ka mäluasutuste riiklik koordineerimine ja ülesannete jagamine, arvestades nende rolli, tugevaid külgi ja kohustusi.

2.8 Liikmesriigid peaksid toetama mäluasutuste osalemist rahvusvaheliste säilitamisstandardite väljatöötamisel. Liikmesriike kutsutakse ka üles julgustama mäluasutusi looma suhteid asjaomaste erialaühendustega, et täiendada ja jagada oma tehnilisi teadmisi, aga ka osaleda rahvusvaheliste standardite väljatöötamises.

2.9 Maailma mälu programmi tõhusamaks elluviimiseks ja parimate tavade mudelitel põhinevate kogemuste vahetamise edendamiseks UNESCO liikmesriikide vahel kutsutakse liikmesriike üles toetama digitaalse säilitamise akadeemiliste õppekavade

arendamist, samuti riiklikes, piirkondlikes ja rahvusvahelistes võrgustikes osalemist.

3. LIGIPÄÄS DOKUMENDIPÄRANDILE

3.1 Liikmesriikides tuleks luua mäluasutuste jaoks sobiv õigusraamistik ning kindlustada nende sõltumatus dokumendipärandi säilitamisel ja sellele ligipääsu garanteerimisel, et tagada üldsuse usaldus materjalivaliku ulatuse ja säilitusmeetodite vastu. Ligipääsu tagamine on käegakatsutav tõend ja õigustus pärandi säilitamiseks tehtud avaliku sektori kulutustele.

3.2 Liikmesriike kutsutakse üles edendama dokumendipärandi kaasavat kättesaadavust ja kasutusvõimalust võimalikult paljudele, suurendades mäluasutuste suutlikkust pakkuda täpseid ja ajakohastatud katalooge ning otsinguvahendeid, võrdväärset isiklikku juurdepääsu teadustööks vajalikele originaaldokumentidele, võrguväljaandeid ja internetiportaale, elektroonilist ja digiteeritud sisu, järgides rahvusvahelisi parimate tavade standardeid. Liikmesriike ärgitatakse toetama mäluasutusi rahvusvaheliste juurdepääsu- ja kasutusstandardite väljatöötamisel, kasutades tunnustatud koostalitlusvõimet toetavaid standardeid. Kui vähegi võimalik, peab sisu olema struktureeritud, masinloetav ja lingitav.

3.3 Dokumendipärandi kättesaadavaks tegemise viise on tänu info- ja kommunikatsioonitehnoloogia arengule ning mäluasutuste ja nende koostööpartnerite vaheliste üleilmsete võrgustike laienemisele üha rohkem. Liikmesriigid peaksid edendama ja toetama teavituse programmide arendamist, sh näitused, rändesitlused, raadio- ja teleprogrammid, väljaanded, tarbekaubad, andmete voogedastus, sotsiaalmeedia, loengud, haridusprogrammid, eriüritused, ning sisu digiteerimist selle allalaadimise võimaldamiseks.

3.4 Dokumendipärandile juurdepääsu võimaldavaid programme võivad hallata partnerid, sh avaliku ja erasektori partnerid. Liikmesriike kutsutakse üles selliseid koostöövorme toetama, kui need on vastutustundlikud ja tagavad kõigile võrdsed võimalused.

3.5 Kui dokumendipärandile on vaja kehtestada ligipääsupiirang kas eraelu puutumatus, inimeste turvalisuse, julgeoleku ja konfidentsiaalsuse tagamiseks või muu õigustatud põhjendusega, tuleb need piirangud selgelt sõnastada ja põhjendada ning need peavad olema piiratud kestusega. Need peavad põhinema asjakohastel riiklikel õigusnormidel, millega tuleb tagada selliste otsuste peale kaebuste esitamise võimalus.

3.6 Dokumendipärandi ligipääsetavust mõjutavate õigusaktide ajakohastamisel või kehtestamisel peaksid liikmesriigid arvestama vajadusega tagada neile võimalikult laialdane ligipääsetavus, austades samal ajal õiguste valdajate õigustatud huve. Liikmesriike ärgitatakse laiendama avalikku juurdepääsu ka riikidele, kellega neil on olnud ühine dokumendipärand.

3.7 Liikmesriike kutsutakse üles suurendama oma dokumendipärandi nähtavust ja kättesaadavust maailma mälu programmi teavitustegevuse ja üllitiste abil, kui see on kohane, sest digiteerimise investeeringud sisu kättesaadavuse tagamiseks on praegu selle programmi üks põhikomponente. Liikmesriigid peaksid toetama ja edendama juurdepääsu üldkasutatavale sisule ning soodustama võimaluse korral vaba litsentsimise kasutamist ja avatud juurdepääsu lahendusi.

4. POLIITIKAMEETMED

4.1 Liikmesriike kutsutakse üles kohtlema oma dokumendipärandit hindamatu väärtusena ja kohaldama seda arusaama riiklike õigusaktide, arengupoliitika ja tegevuskavade koostamisel. Samuti ärgitatakse liikmesriike teadvustama vajadust pikaajalisteks investeeringuteks eri liiki originaalide säilitamisse analoogkujul,

digitalistusse ja -oskustesse ning tagama mäluasutuste piisav rahastamine.

4.2 Samal ajal tuleks liikmesriikidel käsitleda riikliku pärandipoliitika kontekstis mäluasutuste vajadusi laiemalt ja vaadata taristu praktilistest üksikasjadest kaugemale ning soodustada ühiste vahendite, protsesside ja teenuste väljatöötamisel loogilisi partnerlussuhteid ja kulude jagamist muude üksustega.

4.3 Erasektori ja kohalikud asutused ning eraisikud, kelle valduses on väärtuslikud kogud, vajavad nii üldsuse tuge kui ka piisavat kajastust riiklikes kataloogides.

4.4 Liikmesriigid peaksid parandama dokumendipärandi ligipääsetavust, soodustades uute õppeviiside ja -vahendite arendamist, dokumendipärandi uurimist ja tagades nende üldise kättesaadavuse.

4.5 Liikmesriikidel tuleks õigusaktide ja poliitika abil luua osaluspõhimõtet järgides stabiilne keskkond, mis motiveerib sponsoreid, fonde ja muid asutuseväliseid isikuid mäluasutusi toetama, ning investeerida koos nendega dokumendipärandi säilitamisse, juurdepääsu ja kasutusse üldsuse huvides.

4.6 Liikmesriike ärgitatakse regulaarselt läbi vaatama autoriõigusseadusi ja kohustusliku hoiustamise korda, et tagada nende täielik tõhusus koos piirangute ja eranditega dokumendipärandi säilitamiseks ja sellele juurdepääsu tagamiseks selle kõikides vormides. Tõhusust aitaks tagada ka õigusaktide tugevdamine ja ühtlustamine ning meetmete kooskõlastamine eri liikmesriikides.

4.7 Kui dokumendipärandi säilitamiseks ja sellele juurdepääsu võimaldamiseks on vaja tarkvara või muud omanduslikku tehnoloogiat, mille suhtes ei kohaldata autoriõiguse erandeid, kutsutakse liikmesriike üles tagama mittetulunduslik juurdepääs omanduslikule tehnoloogiale (sh lähtekood ja ligipääsuvõtmed).

4.8 Optimaalse andmevahetuse saavutamiseks peaksid liikmesriigid soodustama rahvusvaheliselt tunnustatud avatud lähtekoodiga tarkvara ning standardsete liideste arendamist ja kasutamist digitaalse dokumendipärandi haldamisel ning saavutama riist- ja tarkvaratootjate koostöö omanduslike tehnoloogiate abil loodud andmete ja sisu avamiseks ja säilitamiseks. Samuti peaksid mäluasutused püüdlema kataloogimisviiside ja -normide rahvusvahelise standardiseerimise ja ühilduvuse poole.

4.9 Liikmesriike kutsutakse üles toetama ja arendama dokumendipärandit mõjutavaid meetmeid ja algatusi, sh jälgima maailma mälu registrisse kantud dokumendipärandi staatust.

4.10 Liikmesriike ärgitatakse kaasa aitama sünergia loomisele maailma mälu programmi ja teiste pärandiprogrammide vahel, et tagada nende tegevuse veelgi suurem sidusus.

5. RIIKLIK JA RAHVUSVAHELINE KOOSTÖÖ

5.1 Arvestades vajadusega tugevdada riiklikku ja rahvusvahelist koostööd ja suhtlust, iseäranis inim- ja materiaalsete ressursside ühiskasutuse kaudu, et hõlbustada teadustööd ning dokumendipärandi kaitset ja säilitamist, peaksid liikmesriigid toetama uurimisandmete, üllitiste ja teabe vahetamist, erialaspetsialistide koolitust ja vahetust ning eriseadmete jagamist. Toetada tuleks temaatiliste kohtumiste, kursuste ja tööühmade korraldamist konkreetsetel teemadel, nagu kataloogimine, riskijuhtimine, ohustatud dokumendipärandi tuvastamine ja tänapäevane teadustöö.

5.2 Liikmesriigid peaksid edendama koostööd rahvusvaheliste ja piirkondlike dokumendipärandi säilitamise ja selle kättesaadavusega tegelevate erialaühenduste,

asutuste ja organisatsioonidega, et viia ellu kahe- ja mitmepoolseid teadusprojekte ning avaldada suuniseid, põhimõtteid ja parimate tavade mudeleid.

5.3 Liikmesriike kutsutakse üles soodustama riikidevahelist kohalikku kultuuri ja ühist ajalugu või pärandit puudutava ja ka muu dokumendipärandi koopiade vahetust, eriti kui tegemist on ühise või tihedalt seotud ajaloolise olemusega dokumentidega või kui kokku kogutakse hajutatud originaaldokumente, mida on säilitatud mõnes teises riigis. Koopiade vahetus ei mõjuta vähimalgi määral omandiõigust originaalile.

5.4 Liikmesriigid peaksid tegema kõik mis nende võimuses dokumendipärandi kaitsmiseks seda ähvardava mis tahes loodusliku või inimtekkelise ohu eest, sh relvakonfliktiga seotud ohtude eest. Samuti peaksid nad hoiduma tegevusest, mis võiks dokumendipärandit ohustada või selle väärtust vähendada või raskendada selle levitamist või kasutust, olenemata sellest, kas see asub mõne liikmesriigi või mõne muu riigi territooriumil.

5.5 Teise liikmesriigi palvel tuleks liikmesriigil teha ohustatud dokumendipärandi kaitsmiseks rahvusvahelist koostööd kas pärandit digiteerides või mõnel muul viisil.

5.6 Liikmesriike kutsutakse üles tugevdama oma mäluasutuste kaudu koostööd maailma mälu programmiga, luues vajaduse korral maailma mälu riiklikke komiteesid ja registreid.

Peakonverents soovib liikmesriikidel kohaldada eespool mainitud dokumendipärandi säilitamist ja ligipääsetavust käsitlevad sätteid, võttes mis tahes õiguslikke, poliitilisi või muid meetmeid või tehes muid vajalikke samme, mis on kooskõlas riigi põhiseadusliku korraga, et rakendada oma territooriumil soovitusel esitatud põhimõtted, meetmed ja normid.

Peakonverents soovib liikmesriikidel teha käesolev soovitus teatavaks asjakohastele asutustele ja organitele.

Peakonverents soovib liikmesriikidel anda peakonverentsile viimase määratud kuupäevadel ja viisil aru meetmete kohta, mida nad on võtnud käesoleva soovituse rakendamiseks.

LISA

Dokumendipärandi elementide kaitset käsitlevad rahvusvahelised dokumendid

I. UNESCO konventsioonid ja soovitused

Relvakonflikti korral kultuuriväärtuste kaitse Haagi konventsioon (1954)
Kultuuriväärtuste ebaseadusliku sisseveo, väljaveo ja omandiõiguse üleandmise keelamise ning ärahoidmise abinõude konventsioon (1970)
Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon (1972)
Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon (2003)
Kultuuri väljendusvormide mitmekesisuse kaitse ja edendamise konventsioon (2005)
Liikuvate kujutiste säilitamise ja kaitse soovitus (1980)
Soovitus, mis käsitleb mitmekeelsuse edendamist ja kasutamist ning kõigi inimeste juurdepääsu küberruumile (2003)
Digitaalse pärandi säilitamise harta (2003)

II. Deklaratsioonid ja teised dokumendid

Rahvusvahelise Arhiivinõukogu (*International Council on Archives, ICA*) deklaratsioon, ICA poolt vastu võetud (2010) ja UNESCO peakonverentsi 36. istungjärgul heaks kiidetud (2011)

Varssavi deklaratsioon: „Kultuur – mälu – identiteet“ (2011)

Moskva deklaratsioon digiinformatsiooni säilitamise kohta (2011), vastu võetud UNESCO programmi „Info kõigi jaoks“ (*Information for All Programme, IFAP*) korraldatud rahvusvahelisel konverentsil „Digiinfo säilitamine infoühiskonnas: probleemid ja võimalused“

UNESCO/UBC Vancouveri deklaratsioon „Maailma mälu digiajastul: digiteerimine ja säilitamine“ (2012)

IFLA (*International Federation of Library Associations and Institutions*; Rahvusvaheline Raamatukoguühingute ja -asutuste Liit) avaldus raamatukogude ja intellektuaalse vabaduse kohta (1999)

Mataatua põlisrahvaste kultuuriliste ja intellektuaalomandi õiguste deklaratsioon (1993)

ÜRO põlisrahvaste õiguste deklaratsioon (2007)

III. Rahvusvahelised lepingud

Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon (viimati muudetud 1979. aastal)

Ülemaailmne autoriõiguse konventsioon (1952)

Teose esitaja, fonogrammitootja ja ringhäälinguorganisatsiooni kaitse rahvusvaheline konventsioon (1961)

Järelevalve:

- Soovitus, mille järelevalve eest vastutab täitevkoogu ([lisateave](#))

- Esimese arutelu (2019) ajakava:

- koondaruande esitamine peakonverentsi 40. istungjärgul (sügis 2019)